

ДО ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ТЕРОРИЗМУ

УДК 323.28(091)

© Андрій БІЛЮГА

ФЕНОМЕН ТЕРОРИЗМУ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

Загальновідомо, що прояви тероризму супроводжували людство на всіх етапах його розвитку – в різних трактуваннях та інтерпретаціях. Застосовувалися різноманітні способи та методи боротьби із цим феноменом. Утім, як свідчить практика, людству вдавалося тимчасово «придушити» тероризм, але не знищити його цілком.

Ключові слова: історія тероризму, міжнародні відносини, людство, терорист, феномен.

Тероризм як політичне явище сягає своїм корінням глибокої давнини. Першими терористичними групами в історії людства вважають секти сикаріїв, що діяли в I ст. н. е. в Палестині. Метою їхніх членів було знищення представників єврейської еліти, які виступали за мир із римлянами. Основна зброя сикаріїв – короткий меч сика, від якого й походить назва цих спільнот. Вони мали чітко виражену за сучасними мірками націоналістичну мотивацію. Їхні провідники очолювали рух соціального протесту і підбурювали людей проти представників влади. У цих сектах поєднувався політичний тероризм із релігійним фанатизмом, бо сикарії вірили, що після повалення режиму Бог з'явиться своєму народові й позбавить його мук та страждань [1, 66–67].

Від кінця XVIII ст. феномен тероризму стає ще й інструментом революційної діяльності, боротьби за перебудову суспільства. У першій половині XX ст. терор перетворився на характерну рису наявних тоді в Німеччині, Італії, СРСР, країнах Латинської Америки та деяких інших державах тоталітарних режимів. Тепер це прийнято називати державним терором. Нове посилення терористичної діяльності в наші дні пов'язане з екстремістськими сепаратистськими рухами в Індії, Іспанії, Північній Ірландії, лівацьким екстремізмом у деяких країнах Латинської Америки і, нарешті, з ісламським фундаменталізмом. Стрімко розвивалася діяльність таких терористичних організацій, як «Ірландська республіканська армія», сепаратистський рух басків ЕТА, «Червоні бригади» (Італія), «Аум Сінрікьо»

(Японія), «Революційний рух імені Тупака Амару» (Латинська Америка), «Хамас» і «Хезболлах» (Близький Схід), а також створені арабським релігійним екстремістом Усамою бен Ладеном «Світовий фронт джихаду» й «Аль-Каїда», «ІДІЛ» та багато інших.

У XXI ст. тероризм став невід'ємною частиною політичних та економічних процесів у світі й значно загрожує громадській та національній безпеці. Поодинокі прояви цього феномена переросли в масові явища. Тероризм сьогодення – це проблема не лише конкретних країн, де його прояви набувають світового масштабу (США, Палестина, Ірак, Сирія та ін.), а й усієї загальнолюдської спільноти. Терористичні акти в Сполучених Штатах Америки 11 вересня 2001 р. кардинально змінили характер загроз міжнародній безпеці у світі. Вони продемонстрували можливість ураження значної кількості людей та об'єктів іншими, сучаснішими засобами й методами: тепер знаряддями тероризму можуть бути викрадений літак, розгалужені комп'ютерні мережі, банківська чи поштова система, засоби масової інформації, тобто те, що не підпадає під визначення «зброя» в загально-вживаному значенні.

Нині існує понад 100 визначень поняття «тероризм», однак жодне з них не підтримане міжнародною спільнотою як загально-визнане.

Існує також поняття «терор», що у перекладі з латинської мови дослівно означає «страх, жах». Цей термін уперше був вжитий у політичному лексиконі Франції жирондистами та якобінцями [2]. Терор набув великих масштабів у вересні 1793 р., коли ухвалили декрет «Про підозрілих». За різними підрахунками, жертвами терору під час Французької революції стали приблизно 50 тис. жителів країни. Отже, терор на відміну від тероризму має на меті суто політичні цілі, він супроводжується фізичним знищенням мирного населення та залякуванням інших.

Зокрема, український учений В. Липкан трактує тероризм як негативне соціально-правове явище, зумовлене соціальними, політичними та економічними чинниками, що характеризуються об'єднанням агресивно настроєних угруповань людей із поділом на ієрархічні рівні та виокремленням лідерів, які не беруть участі у вчиненні актів тероризму, але здійснюють ідеологічні, управлінські та розпорядчі функції [3, 125–126].

На рубежі XX і XXI ст. тероризм набув нової якості, перетворився на один із важливих факторів сучасних міжнародних відносин. Виник феномен міжнародного тероризму, що не пов'язаний прямо з конкретною державою. З'явилися терористичні організації, які мають таємні бази в різних країнах. Наприклад, терористична організація Усами бен Ладена вербувала своїх членів у Саудівській Аравії, Алжирі, Йорданії, Пакистані, Афганістані, Малайзії та інших країнах, серед яких і США. Такі організації не мають атрибутів держави, включно з політичними та економічними об'єктами, знищення яких завдало б їм непоправної шкоди. Досвід показав, що звичайні форми збройних акцій у боротьбі держав із наднаціональним тероризмом не дають бажаних результатів. Сучасний

європейський погляд на проблему терористичної діяльності подано у праці Ж.-Ф. Гейро та Ф. Тюаля «Геостратегія злочинності». Зокрема, вчені зазначають, що, на відміну від прихованого характеру організованої злочинності, яка прагне не потрапити в поле зору засобів масової інформації та правоохоронних структур, тероризм, за своєю природою видимий і показовий, завжди породжує миттєву реакцію каральних органів. І його нові обрії ще похмуріші, ніж ті, що нам уже знайомі. Тероризм та організована злочинність мають сьогодні тривожні подібності, породжуючи гібридну сутність і об'єднуючи свої сили [4, 292].

Окрім терористичних організацій, слід звернути увагу й на окремих осіб, які теж можуть бути зараховані до категорії терористів. Сучасні терористи вдаються до жорстокіших і більш витончених способів учинення терористичних актів, діючи на вищому технічному рівні. Якщо на початку минулого століття терористи-революціонери переважно не проходили спеціальної військової підготовки й фактично були позбавлені тренінгової бази, то представники сучасних груп створили собі такі бази в певних країнах світу, володіють спеціальною технологією, мають кваліфікованих інструкторів, більшість яких підготовлені в частинах спеціального призначення [5, 523].

Слід відзначити таку категорію терористів, як смертники. Терорист-смертник ціною власного життя скоює напад, щоб завдати максимальної шкоди іншим. Не кожен смертник обов'язково є терористом. Смертниками можуть бути і військові, і цивільні, які з різних причин мусили піти на загибель для виконання завдання. Однак напад терориста-смертника – це не вимушений крок, а спланована, підготовлена й, головне, визначена політичною метою акція. Особа власною загибеллю демонструє політичну позицію, свій *modus operandi*. Це маніфестація сили власного переконання. Свою думку щодо терміна «терорист» висловили українські вчені В. Середа та І. Серкевич, вони підкреслюють, що терорист – не божевільна людина, адже організатори терактів не можуть довірити виконання завдання божевільному [6, 99].

Отже, феномен сучасного тероризму і небезпека, яку він несе, змушують людство шукати адекватні способи боротьби з ним. Вирішення цієї проблеми потребує активних дій, консолідації різних міжнародних організацій та постійного дослідження самого феномена. Тероризм, а також численні детермінанти, що породжують терористичну злочинність, названо серед найпотужніших дестабілізуючих чинників, які справляють вирішальний вплив на ситуацію в усьому світі. Тому вивчення цього феномена є винятково актуальним. Підкреслимо, що відповідні дослідження ведуться давно, про що свідчать науково-аналітичні роботи багатьох учених світу.

Безперечно, одним із факторів, які посилюють небезпеку тероризму, стало зростання міжнародної злочинності, зокрема й наркомафії. Відзначено чимало фактів тісної взаємодії кримінальних і терористичних організацій. Наркобізнес став потужним джерелом фінансування міжнародного тероризму. Одним з основних напрямів боротьби з тероризмом є боротьба з відмиванням грошей та

його фінансуванням. Величезні гроші, що їх відмивають злочинні (терористичні) організації, спрямовуються на розвиток організованої злочинності, зокрема потужних наркосиндикатів і терористичних угруповань, на підкуп корумпованих чиновників, утримання мафіозних структур та фіктивних фірм [7, 107].

В умовах сьогодення феномен міжнародного тероризму ввійшов у практику, значно ускладнюючи міждержавні відносини, порушуючи гармонійний розвиток країн світу, а також міжнародний мир та безпеку. У таких умовах боротьба з тероризмом стала одним із пріоритетних напрямів діяльності Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу, Північноатлантичного Альянсу та інших міжнародних організацій.

Новий етап боротьби з тероризмом та співробітництва спецслужб країн світу набув певного поштовху після подій 11 вересня 2001 р. Члени ООН спрямували вектор міжнародної діяльності на боротьбу з тероризмом та його фінансуванням, хоча ця організація і до згаданих подій вживала помітних заходів для боротьби з тероризмом. 8 вересня 2006 р. її Генеральною Асамблеєю була ухвалена глобальна контртерористична стратегія ООН [8]. Цей унікальний документ був створений для зміцнення національних, регіональних та міжнародних зусиль у боротьбі з тероризмом. Уперше всі члени ООН погодилися із загальним стратегічним підходом до боротьби проти тероризму, не тільки визнавши його неприйнятним у будь-яких формах та проявах, а й висловивши рішучий намір зробити практичні кроки як на рівні окремих держав, так і колективно щодо запобігання тероризму та боротьби з ним.

З метою недопущення терористичної діяльності на території Європейського Союзу в грудні 2003 р. на черговому саміті ЄС у Брюсселі було ухвалено Європейську стратегію безпеки, де вперше тероризм включили до переліку основних загроз для безпеки Союзу [9]. Проте будь-яких конкретних кроків у напрямі створення спеціальних органів ЄС, до компетенції яких належали б розроблення загальної концепції використання спецслужб країн-членів Союзу в боротьбі з тероризмом та координація їхньої діяльності, зроблено не було. Формат взаємодії залишався без суттєвих змін. Понад те, як зазначали європейські політологи, з погляду правових інституцій у межах ЄС так і не сформували ефективного загального механізму боротьби з тероризмом.

Після терактів у Мадриді та Лондоні Рада Європи, не вдаючись у дискусії щодо визначення поняття «тероризм», ухвалила Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму й нормативно закріпила в ній поняття «терористичні злочини» [10]. Фахівці Міжнародної комісії юристів піддали різкій критиці сформовані на рівні ЄС списки терористичних організацій та осіб, причетних до тероризму, без наведення ґрунтовної доказової бази їхніх протиправних дій. Методи контролю, до яких вдаються в країнах ЄС, посилили увагу до публічних висловлювань мусульманських лідерів, проповідей у мечетях та літератури, яку пропонують віруючим.

Сполучені Штати Америки як ініціатор та учасник багатьох міжнародних антитерористичних програм укотре «зробили крок» у відповідній сфері. У жовтні 2018 р. президент США підписав Національну стратегію боротьби з тероризмом [11]. Згідно зі змістом документа, країна зосередилася на пошуку і знищенні джерел терористичних угруповань, ліквідації фінансової підтримки бойовиків, модернізації та інтеграції засобів боротьби з тероризмом на своїй території. Президент США Д. Трамп заявив, що його нова стратегія «зосереджуватиметься на стримуванні, виявленні та припиненні тероризму... Стратегія наголошує на запобіганні проведенню терористами атак із застосуванням зброї масового знищення, а також стримуванні ворожих держав та окремих осіб від надання їм допомоги» [12].

Важливим інструментом боротьби міжнародної спільноти з тероризмом є договірні джерела міжнародного кримінального права. У сучасному міжнародному праві склалася система договірних норм, що зобов'язують держави переслідувати й карати злочинців (членів організацій), які здійснюють терористичні акти [13, 338–340]. На цей час міжнародними інституціями підготована низка документів (Конвенцій), які зобов'язують уряди дотримуватися певних вимог щодо протидії тероризму, а саме:

- Конвенція про злочини і окремі дії, що здійснюються на борту повітряних суден, підписана 14 вересня 1963 р.;
- Конвенція про заборону незаконних захоплень повітряних суден, підписана в Гаазі 16 грудня 1970 р.;
- Конвенція про заборону незаконних дій проти безпеки цивільної авіації, підписана в Монреалі 23 вересня 1971 р.;
- Конвенція про попередження та покарання злочинів проти осіб, які перебувають під міжнародним захистом, зокрема і проти дипломатичних агентів, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1973 р.;
- Міжнародна конвенція проти захоплення заручників, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року;
- Конвенція про фізичний захист ядерних матеріалів, підписана у Відні 3 березня 1980 р.;
- Протокол про заборону незаконних актів насилля в аеропортах, які обслуговують міжнародні цивільні авіалінії повітряного сполучення, що доповнює Конвенцію про заборону незаконних дій проти безпеки цивільної авіації, підписаний у Монреалі 24 лютого 1988 р.;
- Конвенція про заборону незаконних дій проти безпеки судноплавства, підписана в Римі 10 березня 1988 р.;
- Протокол про заборону незаконних дій проти безпеки стаціонарних платформ, розміщених на континентальному шельфі, підписаний у Римі 10 березня 1988 р.;
- Конвенція про маркування пластикових вибухових речовин із метою їх виявлення, підписана в Монреалі 1 березня 1991 р.;

- Міжнародна конвенція про заборону підризу вибухових пристроїв із терористичною метою, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 15 грудня 1997 р.

Україна, ратифікувавши ці міжнародно-правові документи, взяла на себе зобов'язання перед ООН та іншими міжнародними організаціями, що борються з тероризмом, гарантувати імплементацію світових стандартів безпеки, а також комплексне і збалансоване впровадження всіх компонентів Глобальної контртерористичної стратегії ООН. Йдеться насамперед про заходи з усунення причин та умов, що сприяють поширенню тероризму, а також забезпечення при цьому захисту прав і свобод людини. Черговим етапом у боротьбі з тероризмом стало ухвалення Закону України «Про боротьбу з тероризмом», у якому дано визначення тероризму, названо суб'єктів, уповноважених брати участь у заходах протидії йому, тощо.

Явна більшість провідних міжнародних та вітчизняних політологів, військово-політичних експертів, військових спеціалістів та аналітиків поділяють думку, що у 2014 р. Росія розпочала агресію проти України. Це, зі свого боку, спровокувало виникнення незаконних збройних формувань на території окремих районів Донецької та Луганської областей. Очевидно, що вони різними способами та методами фінансуються з території Російської Федерації. Тому для забезпечення захисту прав та законних інтересів громадян, суспільства й держави, гарантування національної безпеки способом визначення правового механізму протидії відповідним явищам 14 жовтня 2014 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [14]. Цей документ має служити формуванню загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти й розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями.

Указом Президента України від 5 березня 2019 р. затверджено Концепцію боротьби з тероризмом [15]. Згідно з нею, нині найбільшу терористичну загрозу для України становить агресивна політика Російської Федерації, спрямована на дестабілізацію ситуації в державі, зокрема й способом інспірування сепаратистських проявів та всебічної підтримки диверсійно-терористичної діяльності маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях.

Отже, результати активних зусиль світової спільноти у боротьбі з міжнародними терористичними організаціями спонукають останні змінювати тактику дій, зміщуючи акценти на розширення своєї діяльності в інших країнах, передусім західних. Водночас терористи починають надавати перевагу атакам у місцях масового скупчення людей з одночасним нападом на кілька об'єктів, використовуючи у своїх діях безпосередньо громадян країн, які є об'єктами нападів. Для недопущення таких атак в умовах сьогодення спостерігається тенденція до

поглиблення міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом та його фінансуванням. Ефективними способами протидії тероризму є обмін інформацією; створення глобальних баз даних, що ведуть оперативний облік як терористичних організацій, так і окремих терористів; організація спільних навчань і тренувань спецслужб для вдосконалення методів антитерористичної боротьби тощо.

Нині в Україні також існує достатньо стійка система протидії тероризму. Створено єдину систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, визначено порядок ухвалення рішень у відповідній сфері. Починаючи від 2014 р. спецслужби, правоохоронні органи та судова влада трансформувалися в уніфіковану систему, яка цілком відповідає міжнародним критеріям боротьби з тероризмом та його фінансуванням. Однак цей процес протидії потребує постійного вдосконалення. Важливим напрямом антитерористичної діяльності є взаємодія та кооперація правоохоронних органів і спеціальних служб із науковими установами й дослідницькими центрами. Це сприятиме розвитку наявних та впровадженню інноваційних методів, засобів та систем у боротьбі з тероризмом.

Джерела та література:

1. *Середа В.В., Серкевич І.Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія / В.В. Середа, І.Р. Серкевич. – Л.: ЛьвДУВС, 2016. – С. 66–67.*
2. *Токаревський Г.В. Міжнародний тероризм: сучасний стан та перспективи протидії / Г.В. Токаревський // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1.*
3. *Ліпкан В. Боротьба з тероризмом. У визначеннях та поняттях / В. Ліпкан. – К., 2009. – С. 125–126.*
4. *Гейро Ж.-Ф., Тюаль Ф. Геостратегія преступности / Пер. с франц. / Ж.-Ф. Гейро, Ф. Тюаль. – Издательский дом «Скиф», 2014. – С. 292.*
5. *Антонян Ю.М. Криминология: учебник для бакалавров / Ю.М. Антонян. – М.: Юрайт, 2012. – С. 523.*
6. *Середа В.В., Серкевич І.Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія / В.В. Середа, І.Р. Серкевич. – Л.: ЛьвДУВС, 2016. – С. 99.*
7. *Тимошенко В.А. Легалізація кримінальних капіталів: сутність, механізми протидії / В.А. Тимошенко. – К., 2003. – С. 107.*
8. *Глобальна контртерористична стратегія ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy>. – Назва з екрана.*
9. *Европейская стратегия безопасности: Совет Европейского Союза. – Брюссель, 8 дек. 2003 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.delrus.cec.eu>. – Назва з екрана.*
10. *Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_518. – Назва з екрана.*
11. *Національна стратегія боротьби з тероризмом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/10/NSCT.pdf>. – Назва з екрана.*

12. Трамп затвердив нову стратегію боротьби з тероризмом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2598192-tramp-zatverdiv-novu-strategiu-borotbi-z-terrorizmom.html](https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2598192-trump-zatverdiv-novu-strategiu-borotbi-z-terrorizmom.html). – Назва з екрана.
13. Антипенко В. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы: монографія / В. Антипенко. – К., 2002. – С. 338–340.
14. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1702-18>. – Назва з екрана.
15. Концепція боротьби з тероризмом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019>. – Назва з екрана.

© Андрей БЕЛЮГА

ФЕНОМЕН ТЕРРОРИЗМА: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР И ПУТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Всем известно, что проявления терроризма сопровождали человечество на всех этапах его существования – в разных восприятиях и интерпретациях. Использовались разные способы и методы борьбы с этим феноменом. Тем не менее, как показывает практика, человечество могло временно «подавить» терроризм, но не уничтожить его полностью.

Ключевые слова: история терроризма, международные отношения, человечество, террорист, феномен.

© Andrii BILIUHA

THE PHENOMENON OF TERRORISM: A HISTORICAL OVERVIEW AND WAYS TO OPPOSE

It is common knowledge today that the manifestations of terrorism have accompanied humanity at all stages of its development in different perceptions and interpretations. Different means and methods of combat were used to this phenomenon. But, as practice shows, mankind has been able to stifle terrorism temporarily, but not completely destroy it.

Keywords: history of terrorism, international relations, humanity, terrorist, phenomenon.